

ВІДГУК

офіційного опонента

Долинної Анни Сергіївни

на дисертацію Неборак Катерини Олександрівни

«РОЗВИТОК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ»,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю

011 Освітні, педагогічні науки

галузі знань 011 Освіта/педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Об'єктивна необхідність проведення дослідження Неборак К. О. не викликає сумніву, оскільки зумовлене вираженою суперечністю між суспільною потребою у підготовці висококваліфікованих учителів історії з розвиненою морально-етичною культурою та необхідністю вдосконалення змісту й технологій професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти, а також недостатньою розробленістю означеної проблеми в сучасній педагогічній теорії та практиці. Актуальність теми експлікується через гостру потребу на учителя історії як носія моральних цінностей, національної пам'яті та громадянської відповідальності. Таким чином, робота заповнює суттєву прогалину в теорії сучасної професійної освіти, пропонуючи механізм переходу від стихійного накопичення знань, умінь, навичок, ставлень у професійній площині до цілеспрямованого розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Саме відсутність цілісних методичних систем, що корелюють із кількісними показниками ефективності, робить цю тему критично важливою для сучасної педагогічної науки. Відтак, здобувачкою запропоновано теоретико-методичні та організаційно-практичні засади розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Дисертацію підготовлено відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний номер № 0116U003481). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 26 вересня 2022 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Вивчення значної кількості наукових праць, присвячених проблемі дослідження, дали змогу Неборак К. О.: уперше цілісно дослідити й розв'язати проблему розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; розкрити аксіологічно-мотиваційну, когнітивну, особистісно-діяльнісну, та рефлексивно-оцінювальну

складові зазначеної культури; визначити критерії (мотиваційний, когнітивний, особистісний та рефлексивно-оцінювальний) із відповідними показниками рівнів сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективного розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії, а саме: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. Уточнити поняття «культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура майбутнього вчителя історії», «освітнє середовище закладу вищої освіти»; удосконалити форми, методи, засоби та технології розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії; набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування ролі освітнього середовища закладу вищої освіти як провідного чинника розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в контексті гуманізації, демократизації та євроінтеграційних процесів у сучасній освіті.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження Неборак К. О. є цілісною, логічно завершеною науковою працею, що базується на ґрунтовному опрацюванні 228 найменувань, включаючи значний масив іншомовної літератури (37 джерел). Авторські положення та висновки відзначаються високим ступенем достовірності, теоретичною обґрунтованістю та ретельною статистичною верифікацією отриманих даних. Сформульовані рекомендації мають чітку практичну спрямованість і спрямовані на системну модернізацію професійної підготовки вчителів історії в контексті розвитку їхньої морально-етичної культури в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Запропоновані експериментальні матеріали та одержані результати дослідження пройшли належну апробацію і підтверджуються участю дисертантки у науково-практичних конференціях різного рівня (міжнародних, всеукраїнських).

Аналіз змісту та основних положень дисертаційної роботи переконує у досягненні мети і розв'язанні завдань наукового пошуку. Висновкам, представленим у дисертації, притаманні повнота та логічність викладення, високий рівень обґрунтованості і достовірності.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Здобувачкою здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання проблеми розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов ефективності цього процесу.

Отримані результати можуть бути використані для розширення та оновлення змісту навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Педагогіка (з навчальною практикою)», «Педагогіка та інклюзивна освіта», «Історія педагогіки», «Теорія та методика навчання історії», «Методика викладання історії», «Методика викладання громадянської освіти», «Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика його навчання», «Історія української культури», «Етнологія», «Загальна етнографія» та ін.; під час організації педагогічної практики студентів, підготовки методичних матеріалів, тренінгових занять, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і викладачів закладів вищої освіти. Крім того, зазначені напрацювання можуть бути інтегровані в систему післядипломної педагогічної освіти з метою розвитку морально-етичної культури учителів історії та громадянської освіти.

Основні результати дисертаційного дослідження Неборак К. О. упроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 13-н від 17.02.2026 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/15 від 18.02.2026 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-15/452 від 04.03.2026 р.).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційна робота Неборак К. О. складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного, списку використаних джерел до кожного розділу (всього 228 найменувань, з них – 37 іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 289 сторінок, із них 214 сторінок основного тексту. Робота містить 19 таблиць та 8 рисунків. Логіка викладу наукового пошуку цілком розкриває досягнення поставлених завдань. Зміст дисертації достатньою мірою висвітлює її ключові положення.

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми, представлено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано застосовані методи; сформульовано гіпотезу наукової розвідки, новизну й практичне значення отриманих результатів, а також представлено дані щодо особистого внеску здобувачки у роботах, опублікованих у співавторстві; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, про структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 *«Теоретичні засади розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії»* завдяки продуманим орієнтирам започаткованого дисертанткою дослідження, аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, законодавчо-нормативного й навчально-методичного забезпечення вітчизняних ЗВО з підготовки майбутніх учителів історії цілком слушно констатується необхідність цільових, організаційних, змістових, технологічних змін у системі підготовки майбутніх учителів історії в контексті розвитку морально-етичної культури. Матеріал подано логічно і структуровано, з опорою на сучасні наукові джерела та нормативні документи.

Слід відзначити, що на рівні дефінітивного аналізу здобувачка демонструє глибоку ерудованість та багатогранність науково-педагогічного мислення при обґрунтуванні терміносистеми дослідження: «культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура майбутнього вчителя історії» та розкриває їх взаємозв'язок у контексті професійного становлення майбутнього вчителя історії.

Нам імпонує логіка викладу матеріалу в другому розділі *«Педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії»*, де здобувачкою обґрунтовано сукупність педагогічних умов ефективного розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії.

Заслуговує схвалення реалізований авторкою алгоритм проведення дослідницько-пошукової роботи у третьому розділі *«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії»*, де схарактеризовано програму, етапи й методикку педагогічного експерименту; описано організацію, хід і результати констатувального й формувального етапів експерименту; узагальнено результати експериментальної роботи.

Заслуговує схвалення детальний опис процедури їх проведення, оцінювання та обрахунку результатів. Вірогідність отриманих результатів забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексу методів, адекватних його предмету, меті і завданням, пролонгованим характером дослідницько-експериментальної роботи, репрезентативністю обсягу вибірки і статистичною значущістю експериментальних даних.

Висновки до розділів і загальні висновки є логічними, аргументованими, відповідають поставленій меті та завданням дослідження і узагальнюють його результати.

Зміст рецензованої роботи свідчить про ґрунтовне вивчення дослідницею проблеми, глибину, виваженість і самостійність її аналізу, системний тип осмислення матеріалу, творче застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дозволило досягти поставленої мети і розв'язати систему теоретичних і прикладних завдань. Додатки, таблиці, рисунки увиразнюють уявлення щодо цілісності проведеного дослідження Неборак К. О. Результати формувального етапу експерименту підтвердили правомірність й ефективність запропонованих педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії, послугувавши підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, сформульовані завдання виконано, гіпотезу верифіковано.

Загалом дисертація характеризується науковою цілісністю, завершеністю та внутрішньою логікою викладу. Принципових зауважень щодо структури, основних положень і концепції дисертаційної роботи Неборак К. О. немає.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності.

Під час аналізу дисертаційної праці Неборак К. О. не було виявлено порушень академічної доброчесності, текст роботи є оригінальним. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Зміст і текст дисертації відповідає вимогам щодо її оформлення.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертації розкрито у 5 наукових працях, (4 – одноосібні), з них: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому виданні, що входить до бази Web of Science. У 6 працях, додатково відображені наукові результати дисертації, з них: 6 тез – у матеріалах науково-практичних конференцій. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам до оприлюднення результатів дослідження.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Загалом надаючи позитивну оцінку дисертаційній праці Неборак Катерини Олександрівни, зацентруємо увагу на низці дискусійних положень, а також висловимо окремі побажання:

1. В першому розділі дисертації спостерігається неконгруентність у використанні термінології, вжитою для аргументації використання критеріально-рівневого підходу. Так в підрозділі 1.3. запропоновані авторкою критерії розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти семантично корелюються лише фрагментарно з компонентами визначеної структури морально-етичної культури суб'єктів дослідження, наприклад: «особистісний критерій» та відповідний «особистісно-діяльнісний компонент», «мотиваційний» критерій та аксіологічно-мотиваційний компонент тощо.

2. В розділі 2 вимагає уточнення порівняльна характеристика університетських практик позааудиторної діяльності у формуванні морально-етичної культури майбутнього вчителя історії у закладах вищої освіти України, представленої у вигляді таблиці та відповідних їй висновків. Значною перевагою для роботи було б оптимізувати наочну репрезентацію даних дослідження так, щоб ті вичерпно відображали акценти та закономірності в результатах компаративного аналізу зі структурною декомпозицією та логічним групуванням критеріїв відповідно до методологічного принципу експліцитності наукового знання.

3. В тексті дисертаційного дослідження спостерігається тенденція до синонімічного використання категорій «розвиток» та «формування», які є спорідненими, однак не тотожними у психолого-педагогічній парадигмі науки. Вони відображають різні аспекти становлення особистості в дихотомії іманентності, як внутрішньої властивості розвитку суб'єкта дослідження та його формування під цілеспрямованим впливом педагогічних умов.

4. Основний текст дисертації містить значний обсяг ілюстративного матеріалу (схеми, таблиці, діаграми), який доцільніше було б частково винести до додатків, що зробило б виклад більш лаконічним.

Проте ці зауваження й побажання мають рекомендаційний характер і не зменшують теоретичної й практичної значущості проведеного дисертанткою наукового пошуку. Загалом констатуємо, що в проведеному дослідженні визначеної мети досягнуто, визначені завдання виконано.

Висновок. Дисертаційна робота «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» є самостійним, завершеним, яке має наукову новизну, суттєве теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що за актуальністю, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю положень і висновків, науковою та практичною цінністю одержаних результатів дисертація відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), а її авторка, Неборак Катерина Олександрівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Анна ДОЛИННА

